

Просалова В. А.

ХРОНОТОП ТАБОРУ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ ПЕРЕДСТАВНИКІВ ПРАЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті на основі ліричних віршів («У шпиталі» Ю.Дарагана), епічних творів (нарис «Табір» Ю.Липи, повісті Г.Мазуренко «Не той козак, хто поборов, а той козак, хто «звернеться»...») і щоденникових записів з'ясовано особливості художнього осмислення таборового хронотопу чільними представниками Празької літературної школи: Євгеном Маланюком, Юрієм Липою, Галею Мазуренко, Юрієм Дараганом. У творах цих письменників табір зображений чужим простором, замкнутим, обмеженим, ізольованим і ворожим. Цьому оголошеному дротами простору протиставляється рідний край як бажаний, відкритий і недосяжний.

Виявлено відмінності у відображенні таборового хронотопу різними авторами, встановлено, що на сприйняття таборів для інтернованих вояків у Польщі впливали насамперед вік літератора, тривалість і місце його перебування. Табір у Каліші вигідно відрізнявся від інших місць перебування інтернованих більш налагодженим побутом, насиченим подіями культурним життям, активною діяльністю літературно-мистецьких осередків.

Зіставлено враження Євгена Маланюка та Юрія Липи від перебування в таборі для інтернованих українських воїнів у Каліші, виявлено, що письменники відбили колективний і персональний досвід перебування в місцях резервації, створили низку наративів, що підтверджували реальну загрозу втрати (за Мерабом Мамардашвілі) «онтологічної укоріненості у світ». Відмінність у сприйнятті таборових умов Юрієм Липою та Євгеном Маланюком зумовлена насамперед тривалим перебуванням останнього в Каліші, а також ретельними пошуками відповіді на питання про причини трагічної поразки в національно-визвольній боротьбі, критичним ставленням до своїх співвітчизників.

Ключові слова: художній час, художній простір, хронотоп, табір, онтологія.

Інформація про автора: Просалова Віра Андріївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Електронна адреса: v.prosalova@i.ua

Prosalova V.

THE CAMP CHRONOTOPE IN THE ARTISTIC COMPREHENSION OF THE PRAGUE LITERARY SCHOOL REPRESENTATIVE

Abstract. The article highlights the peculiarities of artistic comprehension of the camp chronotope by representatives of the Prague Literary School: Yevgen Malaniuk, Yuri Lypa, Galia Mazurenko, Yuri Daragan. The background for conducting the current study includes the lyric poem 'U shpitali' by Y. Daragan (Eng. In the Hospital), epic works, namely the essay 'Tabir' by Y. Lypa (Eng. The Camp) and the story of G. Mazurenko 'Ne tot kozak, khto poborov, a tot kozak, khto 'vyvernet'sya'...' (Eng. Not that Cossack, who overpowered, but that Cossack, who 'will dodge') and the diary entries. The camp in the works of these authors is regarded as someone else's space, closed, restricted, isolated and hostile. This space, fenced by the wires, is opposed to the home land as desired, open and inaccessible.

The differences in the representation of the camp chronotope by different authors were revealed; it is found that the perception of camps for interned soldiers in Poland was influenced primarily by the age of the writer, the duration and place of his detention. The camp in Kalisha favorably differed from other detention places of interned by more well-adjusted life, numerous events in the cultural life, lively activity of the literary and artistic societies.

Yevgeny Malaniuk and Yuri Lypa's impressions about staying in a camp for interned Ukrainian soldiers in Kalisha are compared. The paper reveals that the writers have presented the reflection of the collective and personal experience of staying in the places of reservation, created a series of narratives that confirm the real threat of loss (according to Merab Mamardashvili) of the "ontological rooting in the world".

The difference in the perception of the camps' conditions by Yuri Lypa and Yevgen Malaniuk is mainly due to the long detention of the latter in Kalisha, as well as the careful search for answers to the question about causes of the tragic defeat in the national liberation struggle, the critical attitude towards their compatriots.

Key words: chronotope, artistic time, artistic space, camp, ontology.

Information about author: Prosalova Vira, doctor of Philology, professor of Vasyl' Stus Donetsk National University.

E-mail: v.prosalova@i.ua

Prosałowa W.

CHRONOTOP OBOZU W INTERPRETACJI ARTYSTYCZNEJ PRZEDSTAWICIELI PRASKIEJ SZKOŁY LITERACKIEJ

Streszczenie. Na podstawie lirycznych wierszy ("W szpitalu" Jurija Daragana), utworów epickich (szkicu "Obóz" Jurija Łypy, powieści Gali Mazurenki "Nie ten jest kozakiem, kto pokonał, a ten jest kozakiem, kto "wywróci się"...") i dzienników wyjaśniono właściwości interpretacji artystycznej chronotopu obozu przez przedstawicieli "Praskiej szkoły": Jewhena Małaniuka, Jurija Łypę, Galię Mazurenkę, Jurija Daragana. W utworach tych autorów obóz jest przedstawiony jako obszar obcy, zamknięty, ograniczony, izolowany i wrogi. Temu ogrodzonemu drutami obszarowi przeciwstawia się kraj ojczysty jako ziemia pożądana, otwarta i niedosięga.

Ujawniono różnice w odzwierciedleniu chronotopu obozu przez różnych autorów, ustalono, że na postrzeganie obozów dla żołnierzy internowanych w Polsce wpływały przede wszystkim wiek literata, trwałość i miejsce jego pobytu. Obóz w Kaliszu korzystnie różnił się od innych miejsc pobytu internowanych ze względu na bardziej uregulowane życie, nasycone wydarzeniami i życiem kulturalnym, aktywną działalnością spółek literackich i artystycznych.

Zestawiono wrażenie Jewhena Małaniuka i Jurija Łypy od pobytu w obozie dla internowanych wojowników ukraińskich w Kaliszu, ujawniono, że pisarze opisali kolektywne i osobiste doświadczenie od pobytu, stworzyli szereg narracji potwierdzających realne zagrożenie straty (według Meraba Mamardaszwili) „ontologicznego związku ze światem”.

Różnica w postrzeganiu warunków pobytu w obozie opisanych przez Jurija Łypę i Jewhena Małaniuka jest określona najpierw w opisach trwałego pobytu ostatniego w Kaliszu, a także rzetelnych poszukiwaniach odpowiedzi na pytanie o przyczynach tragicznej porażki w walce narodowo-wyzwoleńczej oraz w krytycznym stosunku do swoich rodaków.

Słowa kluczowe: czas artystyczny, obszar artystyczny, chronotop, obóz, ontologia.

Nota o autorze: Prosałowa Wira, doktor filologii, profesor, Doniecki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stusa.

E-mail: v.prosalova@i.ua

А потяг ридав: на Захід... на Захід... на Захід...

І услід – реготався Схід.

Є. Маланюк

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Трагічні наслідки національно-визвольної боротьби в Україні змусили активних борців за її незалежність шукати притулку на чужині. Відступ військових частин Української Народної Республіки на територію Польщі у трагічному листопаді 1920 року в Єгена Маланюка асоціювався з «Ісходом»: «Не забути тих днів ніколи: // Залишали останній шмат. // Гуркотили й лякались кола // Під утомлений грім гармат» [6, с. 44]. Якщо вихід євреїв з єгипетського полону відбувався за сприяння вищих інстанцій, завдяки яким Червоне море розступилося, то українські вояки не відчули ні підтримки провіденційних сил, ні прихильності колишніх союзників, які, роззброївши їх, фактично позбавили можливості реваншу за програну національно-визвольну боротьбу.

Повсякчас відчуваючи тавро «пораженства», колишні учасники національно-визвольних змагань нелегко освоювалися в інонаціональних обставинах: позначалися депресивний

стан, посттравматичний синдром, хвороби, низький освітній рівень та інші чинники. Розміщені в таборах для інтернованих у Петрокові (Пйотркові), Ланцуті, Вадовицях, Стрілкові (Стшалкові), Александріві-Куявському, Щипйорні, Каліші, вони тепер сповна відчули «гостинність» братів-слов'ян: давалися взнаки погане харчування, відсутність теплої одягу, палива, належного медичного обслуговування, ліків, придатних для життя умов, адже їм довелося мешкати в облаштованих для тимчасового перебування (до того ж переповнених!) бараках. Узимку температура повітря в цих помешканнях сягала мінусової позначки, влітку стояла неймовірна задуха. Умови перебування в польських таборах виявилися набагато гіршими, ніж, скажімо, у чехословацьких, де розташувалися воїни УГА.

Постановка проблеми. Автор цієї розвідки не претендує ні на повноту охоплення художніх творів, ні на їх чітку систематизацію, адже представники Празької літературної школи відбили жахи перебування не лише в польських

таборах (Євген Маланюк, Юрій Дараган, Юрій Липа, Галя Мазуренко), а й радянських, як, скажімо Юрій Клен, реалізували персональний та колективний досвід у численних наративах. Отже, йдеться про доволі строкатий емпіричний матеріал, представлений ліричними, ліро-епічними та епічними творами, щоденниковими записами, нотатками, що важко піддаються систематизації.

У цій розвідці обмежимося часопростором таборів для інтернованих у Польщі, що проіснували до середини 1924 року. Після їх ліквідації інтерновані вояки отримали статус політичних емігрантів і дозвіл мешкати за місцем свого працевлаштування.

Мета цієї студії – визначити особливості художнього хронотопу табору у творах представників Празької літературної школи; виявити єдність історичного часу з художнім простором; з'ясувати зв'язок хронотопу зі смисловими домінантами творчості «пражан». Хронотоп табору, що охоплює кілька років після поразки, передає характерну для письменників єдність відчуття часу і простору, безнадійність і ворожість чужого простору, відрізаного дротами від вільного світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення хронотопу табору зумовлене низкою обставин: перебуванням в умовах обмеження волі творчо обдарованих особистостей, усвідомленням вигнанцями потреби розповісти світу про уроки гнітючого *vae victis*, необхідністю виявлення тих чинників, які впливали на сприйняття таборових умов. Ідеться про час, місце, тривалість перебування, фізичний стан, вік інтернованого, його найближче оточення, наявність / відсутність однодумців. Для багатьох мешканців табору креативна діяльність стала справжньою аутотерапією від безперспективності існування, життєвих негараздів, деградації. Творенням художнього світу письменники розширювали внутрішній простір свого існування – на протигагу зовнішньому, обмеженому. «Простір локальний визначається як тим, що і хто в ньому перебуває, так і тим, чого і кого в ньому немає. Простір внутрішньо-психологічний визначається тим, як сприймається зовнішній світ людиною і як вона себе в ньому почуває, як вона створює свій внутрішній світ, своє внутрішнє життя – світ інтелекту, серця, душі» [2, с. 85]. Внутрішній світ мешкан-

ців таборів зумовлювався антиноміями: *минуле / теперішнє, мрія / дійсність, простір рідний / чужий, відкритий / замкнутий, уявний / реальний.*

У цьому плані слід згадати, що перед багатьма інтернованими нав'язливо поставало питання про те, чому національно-визвольна боротьба зазнала поразки: «Як сталося, що ми, хоч духовно озброєні великими ідеями, опинилися в таборах для полонених? Як сталося, що ми, хоч ідейно непереможні, виявилися переможеними й безпорадними? Як сталося, що ми втратили Батьківщину, а Батьківщина втратила нас, своїх вірних синів?» [8, с. 374]. Відповіді на ці питання доводилося шукати кожному зокрема, адже колишнє командування не могло пояснити причини.

Жалюгідні умови існування інтернованих, приниження, екзистенційну ущербність Є.Маланюк нотував із хронологічною точністю в «Таборовому щоденнику», що дає уявлення про моральний стан вигнанців, депресію і деградацію. У жовтні 1921 року поет прибув до Каліша і записав свої враження, порівнявши умови перебування тут з умовами в інших таборах: «Каліш тепер є й справді центром і зразком життя інтернованого українського вояцтва, тому-то й виглядає воно тут цілком інакше, ніж у інших таборах. Немає тієї удушливої, гнітючої, безпросвітної атмосфери, що нею наповнений був Ланцут, Вадовиці й інші табори. І до праці тягне тут чоловіка більше... Навіть завзяття пробуджується й бере охота жити та надіятись...» [9, с. 30]. Табір у Каліші, на його думку, вигідно відрізнявся від інших польських таборів більш налагодженими умовами перебування. Достатньо згадати про створення курсів для малописьменних, діяльність драматичного товариства імені М.Садовського і культурного осередку «Хата козака», видання часописів «За Україну», «Джерело», «Сич», «Веселка».

У 1923 році у видавництві «Веселка» (Каліш) був опублікований «альманах трьох» під промовистою назвою «Озимина», він містив твори Євгена Маланюка, Михайла Осики (псевдонім Михайла Островерхи) та Михайла Селегія. У написаних у таборі «Псалмах степу» Є.Маланюк відтворював стан уярмленої, залитої синівською кров'ю Вітчизни і добровільних вигнанців: «Скитський вітер гуляє й нині, // Як тоді, пам'ятаєш

Ти?// А степи Твої знов – пустині, // Хіба тільки нове – хрести; // Проорало глибоким плугом, // Кров'ю сіяв новий сіяч, // Дике жито прийдесться другим // Тяжко жати під спів і плач» [7, с. 47]. Хрест тлумачився автором як символ прокляття і смерті, Михайлом Осикою – як «Сторож Розпуття». Подібність життєвої ситуації зумовлювала артикуляцію подібних образів.

Юрій Липа, описуючи табір у Каліші (нарис «Табір»), акцентував на його замкнутості: «Рови, дроти – а посередині кільканадцять бараків. Довгі, низенькі, з дощок [...], тонко вибілені, як кльозети» [4, с. 444]. Якщо вибілені стіни викликають у нього асоціації з клозетом, то в Є.Маланюка – з хазяйновитістю мешканців, які мило, чистили, прибирали своє тимчасове житло, виявляючи при цьому неабияку винахідливість, щоб майже із нічого зробити помешкання більш зручним і придатним для життя.

Отже, дія у нарисі «Табір» зосереджується у штучно створеному, обмеженому просторі вимушеної резервації, що становить мікро-модель українського буття в чужій країні. Це ізольований світ, що прирікає мешканців на самотність, бідність, неволю, депресію. У таборі перебували вже сформовані, національно свідомі особистості, а також представники, за визначенням Є.Маланюка, «спізненого покоління», яке мусило дозрівати вже в боях за державність. Однак були й такі, які виявляли нестійкість переконань і ладні були повернутися в Україну, повіривши демагогічним обіцянкам більшовицьких агітаторів. «Спочатку, бувало, як хто про поворот тільки бовкнув, то з ним одразу ж і скінчили. (Двох чи трьох таки й утопили в виходках, власним судом, як провокаторів, засудивши, – добре, що таборова поліція своя – нічого не викрила). Були такі чутки» [4, с. 444-445], – відзначав Юрій Липа реакцію на спроби повернення в Україну. Проте слід окремо згадати про тих, хто був доведений до відчаю сухотами чи іншими хворобами і волів хоча б умерти на своїй землі, як, скажімо, змучений туберкульозом Михайло Селегій, який повернувся в Україну. Не слід забувати й про тих, хто прагнув реваншу за програну війну й усвідомлював необхідність згуртування нації засобами художнього слова. З-поміж них слід назвати Юрія Дарагана, Євгена Маланюка, Юрія Липу, Максима Гриву (Загривного),

Аполлонія Падолиста (Олександра Варавина) та багатьох інших.

На початку нарису Юрій Липа звернув увагу на ставлення поляків до інтернованих українських вояків: «По кількох місяцях союзникам-полякам обридло давати хліб інтернованим – та й воно забагато – кількадесят тисяч нагодувати. – “Хай пасуться в іншому місці, а не в нас!” – кажуть поляки» [4, с. 442]. Гостинність поляків швидко вичерпалася, у зв'язку з чим у вигнанців проблем побільшало. Багато вояків потребувало медичної допомоги, негайного кваліфікованого лікування, потерпали від епідемій, хвороб.

*Бисть тишина – в Щипюрні у шпиталі,
Бисть тишина та тіні козаки,
Що від сухот мовчазними вмирили...
Бисть тишина безмежної тоски...
[1, с. 147].*

Так характеризував атмосферу шпиталю хворий на туберкульоз Юрій Дараган, якому довелося побувати в бараці під номером 8. Про це згадує і Юрій Липа, зображуючи хворого філолога Дубенка, який мріяв не про якісь матеріальні цінності, а лише про найнеобхідніше – лікування легень. Прототипом цього персонажа міг бути Юрій Дараган (1894–1926), Максим Грива (1893–1931), Микола Чирський (1902–1942) чи Михайло Селегій (1897–?), про якого маємо доволі скупі відомості. /Всі згадані літератори померли від туберкульозу./

Добре обізнаний з гостинністю братів-слов'ян до іммігрантів, Юрій Липа в нарисі відтворює деталі побуту, реалії сірих, одна-нітних буднів, що змушували хапатися за будь-яку роботу: малювати, вишивати, продавати... Замкнутий, обмежений простір табору гнітив інтернованих, тому заповітною мрією кожного було прагнення якомога швидше (навіть будь-якою ціною!) вирватися з-за дроту.

Безперспективність становища породжувала наївну віру в те, що їх знову покличе рідний край. «Після трагічного Ледяного Рейду 1921 р. ставало ясно, що вже немає повороту в Україну зо зброєю. Треба було думати про рятування побратимів «Залізних», бо нужденне таборове життя нищило їх фізично й духово» [12, с. 18]. Моральну деградацію співвітчизників відзначав і Є.Маланюк у «Таборовому щоденнику», наголошуючи на симптомах «шлунково-со-

ної» та комерційної діяльності старшин, які готові були робити все, що завгодно, аби лише вижити в «пісках емігрантських Сахар».

Покликані національним відродженням 1917-1918 років, заглиблені в героїчне минуле, колишні учасники національно-визвольної боротьби тепер відчули себе на маргінесах історії, непотрібними в чужому світі («Навколо все чуже. Чуже до божевілля» [10, с. 10]), тому не могли прийняти прозаїчне сучасне – з вічним голодом, нестатками. Марячи Україною, вони протиставляли замкнутий, реальний простір табору відкритому простору як бажаному, антропологізованому, ідеальному.

Пошуки виходу зі стану стагнації призводили до крайностей, змушували хапатися за будь-яку, навіть найнеймовірнішу ідею, як це, скажімо, показав Юрій Липа в нарисі «Табір», коли герої задалегідь погоджуються грати в «летючому кабаре», не маючи навіть уявлення про умови, на яких їм доведеться працювати.

У нарисі «Табір» важливе функціональне навантаження має хронотоп зустрічі, що стала повною несподіванкою для добровільних в'язнів, яких агітують повернутися в більшовицьке пекло. Юрій Липа, як уважає Микола Крупач, описав приїзд до інтернованих більшовицької місії з метою агітації, що, за його припущенням, могла відбутися на початку січня 1922 року. Аутентичність відтворених письменником подій підтверджується згадками про сотника Недайкашу, який походив із давнього козацького роду і разом зі своїм куренем перейшов за Збруч, що служила лінією розмежування, про інтерновану 3-ю Залізну стрілецьку дивізію, що відзначилася в бою з більшовиками і після інтернування була розташована в Каліші.

Спроби радянської місії заагітувати охочих повернутися в Радянський Союз наштовхнулися на відчайдушний опір інтернованих вояків. Юрій Липа показує, як колишні козаки беруть на кпини агітатора: «Бо там на папері намалювала козачня велику одну частину тіла і підписала: “Поцілуй, кацапський наймите!”» [4, с. 444]. Недомовленість дає простір читацькій уяві, створює підтекст. Письменник показує однастайність мешканців табору, однак випадки повернення мали, звичайно, місце. Цілком можливо, що автор таким чином намагався протистояти Євгену Маланюку, який безжально картав деградацію колишніх вояків.

Пересування у просторі відіграє винятково важливу роль у нарисі «Табір»: воно підтверджує прагнення змін, сумний матеріальний стан таборян, які не мають навіть коштів на проїзд і мусять іти пішки, щоб лише дістатися до омріяного анонімного міста Л. Поріг, який герої намагаються переступити, мав би звільнити їх від животіння і повільного вмирання в чужому просторі. Цей новий географічний простір, який вони долають, сповнює їх вірою в майбутнє, можливість вирватися з замкнутого кола. Мотив дороги як самореалізації, самоздійснення, прориву (в цьому випадку) у вільний світ зображений у гострих життєвих зіткненнях, запеклому протиборстві свідомих українців і шовіністично настроєних опонентів. Ідеологічне протистояння на чужині не припинилося, а лише набуло інших форм. Тому інтерновані з нарисом «Табір», подолавши нелегкий шлях у надії знайти заробіток, знову повертаються назад, зрозумівши, що в особі Рашкова знайшли свого найзапеклішого ворога: «Ми, росіяни, чуєте, ми будем вас одних водити за ніс, а других вішати. Чуєте, вішати!..» [4, с. 452]. Спроба вирватися зазнала поразки, проте не означала капітуляції, а стала важливим кроком до усвідомлення реального стану речей, наслідком ще одного гірко прозріння. «Вас, москалів, тільки кулею навчиш розуму! – спокійно сказав Крутенький, убрав кашкет і вийшов» [4, с. 452]. Повернення до ненависного табору стало єдиним виходом із глухого кута, в який потрапили інтерновані.

У відтворенні таборових буднів Юрій Липа не був послідовним. Цілком імовірно, що він як син колишнього міністра не зазнав усіх злигоднів таборового побуту. «Утім, загалом така тенденційність начебто була продуманим ходом Ю. Липи, – підкреслює Микола Крупач, – оскільки ідейно-тематичне спрямування його новели, очевидно, не було напряму пов'язане з висвітленням дійсного життя інтернованої Армії УНР, а передусім – воно скероване на прославлення подвигу тих її рядових вояків, що залишилися не тільки вірними до кінця життя бойовій присязі, українському народові, але намагалися передати свій «заповіт» нескореності й наступним поколінням воїнів, котрим належало відновити втрачену державність у майбутньому» [3, с. 161].

Молитвою за Україну, український народ Юрій Липа закінчує і нарис «Табір», і весь «Нотатник», усвідомлюючи необхідність згуртуван-

ня бездержавної нації: «Боже, дай нам, щоб усе, що найвеличніше було в нас, і сповни нарід наш молитвою вічного напруження. Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші учились всіх способів боротьби, щоб уми наші пізнали всі науки. За сірість минулих років, за блуканину на роздоріжжях дай нам тепер велику дорогу одності й молитви!» [4, с. 454]. Звертання за підтримкою до вищих інстанцій мало сприяти оздоровленню і згуртованості нації.

У повісті Галі Мазуренко «Не той козак, хто поборов, а той козак, хто “вивернеться”...» хронотоп табору має більш локальний характер, адже поєднується з багатьма іншими: зустрічі, дороги, площі, вулиці, міста. Письменниця зображує події національно-визвольної боротьби через сприйняття юної Лізи, наділеної багатьма авторськими фобіями: відчуттям провини перед матір'ю, страхом убити когось тощо. «Особисто пережите письменницею стало основою для роздумів, для художнього осмислення, для авто-субверсії» [11, с. 289]. Доля дівчини виявляється наслідком не лише набутого вміння вивернутися, а й допомоги багатьох людей, які зважали на її молодість, творчі здібності, щирість та інтелігентність, знання французької мови.

Хворих на тиф, як показує свідок і безпосередня учасниця національно-визвольної боротьби Галя Мазуренко, кидали до в'язниці, щоб ізолювати від інших та перешкодити поширенню епідемії. «Вже таки добре потемнішало, коли їх [тобто хворих полонених. – В.П.] вкинули в маленьку камеру, на кам'яну підлогу. У слуховому вікні нагорі не було кукурудзяного снопа, і з підвіконниці капав дощик. Снопа не було й на підлозі» [6, с. 236]. Тому хворим довелося лежати прямо на вогкій підлозі. Медсестра лікувала всіх камфарою, адже ніяких інших ліків не мала.

В'язничні деталі описуються з реалістичною достовірністю: «Дні проходили одноманітно, зате вночі тюрма наповнювалася стогонами і криками. То приводили галицьких вояків...

І тоді ніхто не балакав, а тільки прислухався. Тюрма знала, кого спіймали і як тяжко б'ють!» [6, с. 236]. Авторка підкреслює, що в'язниця в Чорткові стала предметом найпильнішої уваги мешканців цього містечка: «Що діялось в тюрмі, знало все населення Чорткова. Здавалось в той час, що у міщан було одне серце і воно сиділо в військовій в'язниці.

Коли дозволяти відвідувати ув'язнених, вулиці пустішали, а перед ворітьми витягались, мов перед церквою на Великдень, один за одним кошики з хлібом та що Бог дав, і жінки у хусточках, з перемученими обличчями стояли і чекали, коли їм дозволять передати це все» [6, с. 237]. Галя Мазуренко показує, що про ув'язнених дбали не лише українці, а й поляки: медсестра, Стась, який пояснив Лізі, що вона має проситися на поруки. Хлопець, ризикуючи втратити посаду в поліції, просить членів галицького комітету подбати про дівчину, яку бачив уперше у своєму житті: «Куди побіг Стась із ніжними очима Андрія з Тараса Бульби? А побіг Стась, забувши, що він поляк і служить у польській поліції і не можна йому бігти, куди несли його молоді ноги і душа, що вже їй сили не стало терпіти! Ледве дихаючи від задухи, вскочив він до галицького комітету і промовив до зачудованого пана судді, голови комітету:

“Беріть на поруки Вашу українку, рятуйте! Її лихо чекає”. Та й метнувся назад щодуху, поки не помітили відсутність його в поліції» [6, с. 238-239]. Кінець твору, незважаючи на поразку в національно-визвольній боротьбі, хвороби, що обривали людське життя, обнадійливий: «А через плечі Різдва, мов нічого не сталося, весна сипала проліски, повстання, подорож і нові живучі надії!» [6, с. 244]. Саме кінець твору, як і початок, на думку Юрія Лотмана, виконує функцію моделювання дійсності, характеризує «конструкцію світу в цілому» [5, с. 264].

Письменники Празької літературної школи відбили колективний і персональний досвід еміграції та перебування в польських таборах, створили низку наративів, на тональності яких позначилися тривалість, місце та умови перебування інтернованих, які в умовах резервації відчували загрозу втрати (за Мерабом Мамардашвілі) «онтологічної укоріненості у світ».

Хронотоп табору передає єдність відчуття часу і вузького, задротянського простору, який гнітив, породжував бажання вирватися будь-якою ціною. Табір служив організаційним центром розгортання дії в однойменному нарисі Юрія Липи, в повісті Галі Мазуренко «Не той козак, хто поборов, а той козак, хто “вивернеться”...» він мав локальний характер, адже поєднувався з багатьма іншими хронотопами, за допомогою яких авторці вдалося передати динаміку подій, перипетії національно-визвольної боротьби та її трагічні наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дараган Ю. З літопису днів біжучих. *Поети Празької школи. Срібні сурми*: антологія / Упорядник М.Льницький. К.: Смолоскип, 2009. С.147.
2. Копистянська Н.Х. Час і простір у мистецтві слова : монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
3. Крупач М. «Каліська школа» в житті та творчості Юрія Липи та Євгена Маланюка. *Восьмі Липівські читання*: М-ли Всеукр. наук. конф. Київ: Українська Видавнича Спілка ім. Ю. Липи, 2017. С. 157-170.
4. Липа Ю.Час людини: поезії та проза / Упорядк., вступ. стаття та прим. С.В. Кучеренко. Харків: Фоліо, 2016. 588 с.
5. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970. 384 с.
6. Мазуренко Г. Вибране. 1901–2000. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2002. 248 с.

REFERENCES

1. Daraghan Ju. *From the timeline of running days. Poets of the Prague School. Silver Trumpets: the anthology* [Z litopysu dnyv bizhuchykh. Poety Praz'koji shkoly. Sribni surmy: antologija]. Kyjiv: Smoloskyp, 2009. P.147 [In Ukrainian].
2. Kopystians'ka N.Kh. *Time and Space in the Art of Word: the monograph* [Chas i prostir u mystectvi slova : monografija]. Lviv : PAIS, 2012. 344 p [In Ukrainian].
3. Krupach M. *The School of Calish in life and art of Yury Lypa and Yevhen Malaniuk* [«Kalis'ka shkola» v zhytti ta tvorchosti Jurija Lypy ta Jevgena Malaniuka]. Vos'mi Lypivs'ki chytannia: Materialy Vseukrajins'koji naukovoji konferenciji [8th Readings dedicated to Yuri Lypa: Works of All-Ukrainian Science Conference]. Kyjiv: Ukrajins'ka Vydavnycha Spilka im. Ju. Lypy, 2017. pp. 157-170 [In Ukrainian].
4. Lypa Ju. *The Time of the Man* [Chas l'udyny: poeziji ta proza]. Kharkiv: Folio, 2016. 588 P [In Ukrainian].
5. Lotman Ju.M. *The structure of artistic text* [Struktura khudozhestvennogo teksta]. Moskva: Iskusstvo, 1970. 384 p [In Russian].
6. Mazurenko G. *Selected works. 1901–2000* [Vybrane. 1901–2000]. Kyjiv: Vyd-vo imeni Oleny Teligy, 2002. 248 p [In Ukrainian].
7. Malaniuk E. *Poesy*. K.: Ukr. pys'm., 1992. 318 s.
8. Malaniuk E. *Книга спостережень : У 2 т.* Торонто, 1966. Т.2. 462 с.
9. Malaniuk E. *Таборовий щоденник (Видовиці – Каліш, жовтень 1921 р.)*. *Визвольний шлях*. 2006. № 9 (702). С. 82–95.
10. Озимина: Альманах трьох: [Видання Є.Маланюка з двома товаришами]. Є.Маланюк, М.Селегій, М.Осика. Каліш: Веселка, 1923. 50 с.
11. Просалова В.А. *Текст у світі текстів Празької літературної школи*. Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. 344 с.
12. Удовиченко О. *Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народньої Республіки*. Рік 1920. Нью-Йорк: Червона калина, 1985. Т.II. 230 с.
7. Malaniuk Je. *Poems* [Poeziji]. Kyjiv: Ukrajins'kyj pys'mennyk, 1992. 318 p [In Ukrainian].
8. Malaniuk Je. *The Book of Observations* [Книга спостережень] : U 2 t. Toronto, 1966. T.2. 462 p [In Ukrainian].
9. Malaniuk Je. *The camp diary (Vydivochy – Calish, October of 1921* [Taborovyj shhodennyk (Vydivocy – Kalish, zhovtenj 1921 r.)]. *Vyzvoljnyj shljakh* [The Liberation Path]. 2006. No. 9 (702). pp. 82–95 [In Ukrainian].
10. Ozymyna: *The wintering: Almanac of three: [Edition of Je. Malaniuk and two friends]* [Al'manakh triokh: [Vydannia Je.Malaniuka z dvoma tovaryshamy]. Je.Malaniuk, M.Selegij, M.Osyka. Kalish: Veselka, 1923. 50 p [In Ukrainian].
11. Prosalova V.A. *Text in the world of texts of the Prague literary school* [Tekst u sviti tekstiv Praz'koji literaturnoji shkoly]. Donec'k: Skhidnyj vydavnychyj dim, 2005. 344 p [In Ukrainian].
12. Udovychenko O. *The 3rd Iron Division. Materials to the history of Army of Ukrainian People Republic. 1920* [Tretia Zalizna dyvizija. Materijaly do istoriji Vijs'ka Ukrajins'koji Narodnioji Respubliky. Rik 1920]. N'ju-Jork: Chervona kalyna, 1985. T.II. 230 p [In Ukrainian].